

Peter Šimon, Ivan Pilný, Peter Buday, Marek Repáň, Daniel Pivko, Alžběta Rösnerová, Ingrid Bábiková, Žofia Geričová, *Mariánske a trojičné stĺpy v premenách času. Nitriansky kraj*, Castellum Nitra 2019, ss. 264, il., mapy, wykresy

W latach 1997–2016 Narodowy Instytut Zabytków w Czechach wydawał cykl publikacji poświęconych kolumnom maryjnym, Trójcy Świętej oraz innym pomnikom świętych umieszczonych na ozdobnych cokołach lub prostych słupach, powstałych głównie w drugiej połowie XVII i pierwszej połowie XVIII w.¹ W 2014 r. podobne badania zaczęli wydawać również Słowacy, co zaowocowało jak do tej pory dwoma porządnymi katalogami². Autorem pomysłu opracowania zabytków tego typu znajdujących się w granicach współczesnej Słowacji był Peter Šimon. Silne nawiązanie do dzieł powstałych w Czechach sam Autor zaznacza już w pierwszej części pracy. W skład zespołu badawczego drugiej odsłony katalogu dotyczącego Kraju nitrzańskiego, podobnie jak w przypadku Kraju trnawskiego, weszło kilku naukowców reprezentujących dziedziny takie jak historia, historia sztuki, rekonstrukcja zabytków, a także geologia. Oprócz wspomnianego wyżej pomysłodawcy warto wyróżnić Ivana Pilnego³, zajmującego się architekturą i konserwacją rzeźb⁴. Nie można pominąć również

¹ W cyklu ukazało się aż 12 publikowanych katalogów dotyczących poszczególnych regionów Czech. Nad serią pracowało wielu naukowców. Chronologicznie są to następujące prace: I. Maxová, *Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře v okrese Svitavy*, Praga 1997; taż, *Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře v okrese Ústí nad Orlicí*, Praga 1998; I. Maxová, V. Nejedlý, P. Zahradník, *Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře v okrese Rychnov nad Kněžnou*, Praga 1999; ciż, *Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře v okrese Hradec Králové*, Praga 2000; ciż, *Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře v okrese Náchod*, Praga 2002; ciż, *Mariánské trojiční a další světecké sloupy a pilíře v okresech Chrudim a Pardubice*, Praga 2002; K. Adamcová, *Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře v Karlovarském kraji: (okresy Cheb, Karlovy Vary a Sokolov)*, Praga 2004; V. Nejedlý, P. Zahradník, *Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře v Pardubickém kraji*, Praga 2008; I. Maxová, V. Nejedlý, P. Zahradník, *Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře v Jihočeského kraje (Okresy České Budějovice, Český Krumlov, Jindřichův Hradec, Písek, Prachovice, Strakonice, Tábor)*, Praga 2009; K. Adamcová, Z. Gláserová-Lebedová, V. Kovařík, V. Nejedlý, *Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře v Ústeckém kraji (Okresy Děčín, Chomutov, Litoměřice, Louny, Most, Teplice Ústí nad Labem)*, Praga 2012; K. Adamcová, *Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře v Plzeňském kraji: (okresy Domažlice, Klatovy, Plzeň-jih, Plzeň-město, Plzeň-sever, Rokycany a Tachov)*, Praga 2015; K. Adamcová, Z. Gláserová-Lebedová, V. Kovařík, V. Nejedlý, P. Zahradník, *Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře v Středočeském kraji*, Praga 2018.

² P. Šimon, I. Pilný i in., *Mariánske a Trojičné stĺpy v premenách času. Trnavský Kraj*, Nitra 2014.

³ A. Botek, I. Pilný, *Metodické aspekty v procese edukácie reštaurátora na príklade sôch spojených s architektúrou*, Ružomberok 2022.

⁴ Ivan Pilný w pierwszej odsłonie publikacji był odpowiedzialny za opisanie genezy kolumn maryjnych i Trójcy Świętej, kompozycji oraz typologii przedstawień, a także ikonografii; P. Šimon, I. Pilný i in., dz. cyt., s. 12–65.

sedymtologa Daniela Pivki⁵, opracowującego fizyczne cechy kamienia, z którego powstawały pomniki⁶. Teksty sporządzili również: Peter Buday⁷, Ingrid Bábiková⁸, Marek Repaň, Alžběta Rösnerová oraz Žofia Geričová.

Recenzowana książka wydana została w 2019 r. w Nitrze, przez organizację non-profit – Castellum. Przedsięwzięcie zrealizowano dzięki wsparciu finansowym Ministerstwa Kultury Republiki Słowackiej. Współpracę nawiązano również z biskupstwem Nitry oraz stowarzyszeniem RESTART, działającym na rzecz restauracji i odnawiania zabytków. Nie została podana informacja o nakładzie publikacji, ale prawdopodobnie nie jest on duży. Pozycja jest dostępna do kupienia w Muzeum Diecezjalnym Biskupstwa Nitrzańskiego i jest to prawdopodobnie jedyne miejsce, w którym oficjalnie można ją dostać.

Wydanie zostało przygotowane bardzo solidnie. Wizualna strona publikacji prezentuje się niezwykle atrakcyjnie, a cała koncepcja estetyczna jest bardzo spójna. Okładkę zdobi reprodukcja przyjemnego dla oka obrazu autorstwa Oksany Paliy, artystki ukraińskiego pochodzenia. Przedstawia ono fragment zabytku, pojedynczą rzeźbę, prawdopodobnie władcy. Paliy wykonała również sześć innych ilustracji pojawiających się na kartach całości. Nie wszystkie jednak można uznać za udane. Trzy z nich to niedbale wykonane szkice, służące zapewne jako studium do innych prac. Zarówno w przypadku okładki, jak i pozostałych szkiców brakuje również stosownych opisów, w tym informacji, co właściwie przedstawiają. Oprócz tego publikacja zawiera ponad 200 fotografii opisywanych zabytków. Znakomita większość z nich jest kolorowa. Są to m.in. pomniki w pełnej krasie, detale, zdjęcia z procesu renowacji, archiwalia itp.

Praca składa się ze wstępu, krótkiego tekstu poświęconego kolumnom maryjnym i Trójcy Świętej w Kraju nitrzańskim oraz nieformalnie wyznaczonych siedmiu rozdziałów dotyczących każdego z powiatów regionu. Oprócz tego na końcu znajduje się petrografia kolumn maryjnych i Trójcy Świętej Kraju nitrzańskiego. Dalej umiejscowiono angielskie streszczenie i takąż wersję petrografii. W spisie treści uwzględniono autorów opracowań poszczególnych tekstów na temat konkretnych zabytków, oznaczając ich inicjałami. Poniżej umieszczono również stosowną legendę.

We wstępie, a także niewielkim rozdziale *Mariánske a trojičné stĺpy v Nitrianskom kraji* (będącym zresztą swego rodzaju kolejnym elementem wstępu), Pilný oraz Šimon zaznaczają, że ich praca jest kontynuacją wydanej 5 lat wcześniej publikacji poświęconej Krajowi trnawskiemu. Wskazują

---

⁵ D. Pivko, *Jurassic Red Nodular Limestone from NE Slovakia Used as the Lubovňa "Marble" during the Renaissance in Slovakia and Poland*, „Geological Quarterly” 61, 2017, s. 53–61.

⁶ W poprzednim katalogu Daniel Pivko zajął się petrografią, P. Šimon, I. Pilný i in., dz. cyt., s. 66–99.

⁷ P. Buday, J. Pohaničová, *Storočie Feiglerovcov. Príbeh bratislavských architektov, staviteľov a stovebných podnikateľov*, Bratislava 2016.

⁸ I. Bábiková, *Hľadanie zmyslu. Dielo literárneho vedca, kritika a historika kultúry Milana Hamadu a hodnotové kritériá*, Bratislava 2003.

na potrzebę prowadzenia tego typu badań, ze względu na pobieżne traktowanie kolumn maryjnych i Trójcy Świętej w dotychczasowej literaturze dotyczącej rzeźby, zabytków i historii. Pomimo wyraźnego zaznaczenia, że geneza oraz historia fundowania podobnych pomników została szerzej opisana w pierwszej odsłonie katalogu, autorzy streszczają najważniejsze informacje dotyczące omawianych obiektów. Wskazują na korelacje umieszczania zabytków w przestrzeni miejskiej z kontrreformacją oraz epidemiami. Rozważania dotyczą nie tylko kolumn maryjnych i Trójcy Świętej, ponieważ w katalogu pojawiają się również tożsame przedstawienia takie jak Pietà czy Tron Łaski. Obiektem zainteresowań nie stał się natomiast św. Jan Nepomucen, którego wizerunek był popularnym zwieńczeniem barokowych kolumn, chętnie fundowanych w epoce nowożytnej. Zakresem chronologicznym jest nie tylko szczyt popularności tego typu zabytków – XVII–XVIII w., ale badania rozszerzono na konstrukcje powstałe także w stuleciach XIX, XX i XXI. Dwuczęściowy wstęp kończy się zestawieniem w formie unikalnej tabeli. 187 obiektów znajdujących się w Kraju nitrzańskim podzielono według datowania: z podziałem na wieki; tematu ikonograficznego: Pietà, Madonna, Immaculata, Maria Lurdská, Maria Lasaletská, bez kategorii, Trójca Święta; formy podstawy: słup, filar, cokół. Nie uwzględniono natomiast przedstawienia Tron Łaski jako oddzielnej kategorii. Z pewnością zostało ono zaszerogowane do Trójcy Świętej bądź jako „bez kategorii”. Przepisanie Tronu Łaski do grupy Trójcy Świętej byłoby błędem, ponieważ ma ono nieco inną symbolikę. Kolumny Trójcy Świętej są bowiem ściśle powiązane z epidemiami. Tuż obok tabeli umieszczono mapę Kraju nitrzańskiego z podziałem na powiaty. Oznaczono tam miejscowości, w których znajdują się zabytki oraz wyszczególniono, jakie są to przedstawienia (opisane w legendzie). Okazuje się, że zaznaczono jedynie 31 obiektów ze 187 wspomnianych i to właśnie te kolumny zostały poddane szerszej analizie. Kryterium wyboru zostało jednak jasno określone przez autorów we wstępie. Są to obiekty wpisane na listę Narodowych Zabytków Kultury Republiki Słowackiej (25) oraz pozostałe, które wyróżniają się na tle innych w przestrzeni miejskiej bądź wiejskiej (6).

Rozdziały – poświęcone poszczególnym powiatom – są zbudowane w tożsamy sposób. Każdy z nich poprzedzony jest zestawieniem całościowej liczby zabytków tego typu występujących w powiecie, z podziałem na datowanie, temat ikonograficzny i formy podstawy. Umieszczona jest również mapa i skrótowy rejestr obiektów danego regionu administracyjnego, w którego skład wchodzi zdjęcie, data powstania, rodzaj przedstawienia i forma podstawy. Warto zauważyć, że ów rejestr zawiera wszystkie zabytki, nie tylko te szerzej omawiane w publikacji. Książka nie zostawia więc odbiorców bez żadnych informacji na temat pozostałych 156 monumentów. Po zestawieniu najważniejszych informacji dotyczących danego powiatu Autorzy przechodzą do szczegółowych analiz poszczególnych obiektów. Są one wykonane według jednego wzorca. Każdy opis rozpoczyna się nazwą miejscowości (uszeregowane alfabetycznie w danym powiecie). Poniżej znajdziemy zestawienie podstawowych informacji o pomniku: nazwę, rodzaj przedstawienia, lokalizację w mieście bądź wsi, współrzędne oraz wysokość nad poziomem morza położenia, wymiary, datowanie, autora, materiały,

dane dotyczące wpisu na Listę Narodowych Zabytków Kultury Republiki Słowackiej (lub jego brak) oraz stan zachowania na rok 2018. Następnie Autorzy przechodzą do szczegółowego opracowania tematu. Najpierw wizualnie opisywany jest zabytek i cechy formalne rzeźb. Zamieszczono tu również inskrypcje z przekładem. Przetłumaczone zostały zarówno napisy sporządzone w języku węgierskim i słowackim, jak i te łacińskie. Dalej przytaczana jest historia obiektu. Pojawiają się tam fundatorzy, autorzy dzieła, okoliczności powstania (o ile są oczywiście znane). Przy większości zabytków opisany jest szczegółowo proces renowacyjny, stanowiący szczególnie cenne informacje dla konserwatorów. Wszystko opatrzone jest dużą ilością fotografii, zazwyczaj kolorowych. Ostatnim i bardzo cennym elementem analizy każdego dzieła jest bibliografia, uwzględniająca opracowania, dokumentacje konserwatorską oraz źródła. Zaznaczyć jednak należy, że wykorzystanie przekazów historycznych z epoki pochodzenia danego zabytku jest niezbyt często spotykane. Naturalnie podrozdziały odnoszące się do obiektów w większych ośrodkach są obszerniejsze niż w mniejszych⁹. Przyjęto tutaj uporządkowanie alfabetyczne miast i wsi, a nie chronologiczne powstanie kolumny.

Publikacja nie ma formalnego zakończenia, a za swego rodzaju podsumowanie można przyjąć rozdział poświęcony petrografii kolumn maryjnych i Trójcy Świętej Kraju nitrzańskiego. Nie wiedzieć czemu, Autorzy postanowili umieścić tę istotną część niemal na samym końcu katalogu. Warto dodać, że tożsamy rozdział w poprzedniej odsłonie mieścił się zaraz na początku. Co do treści natomiast nie można mieć zarzutów. Temat został opracowany przez specjalistę w swojej dziedzinie, Daniela Pivkę. Skupił się on na materiale dostępnym w regionie (lub importowanym), umiejscowieniu kamieniołomów i wykorzystaniu surowca przy omawianych pomnikach. Badania uzupełnione są nie tylko o fotografie, ale także o mapy z oznaczeniem kamieniołomów i miejscowości, w których dany materiał był spożytkowany. Dodatkowo umieszczona została obszerna, zajmująca aż 3 strony tabela wymieniająca wszystkie kamienne materiały używane na Słowacji z oznaczeniem stuleci ich wykorzystywania. Do rozważań Pivki dołączono również oddzielną, obszerną bibliografię.

Kolejnym elementem jest streszczenie w języku angielskim, natomiast tuż po niej powtórzono rozdział dotyczący petrografii również po angielsku, ale już bez ilustracji i tabeli. Tłumaczenie to powinno raczej być umieszczone bezpośrednio po fragmencie w języku słowackim. Co więcej, wersję angielską petrografii pominięto w spisie treści.

---

⁹ Rozdziały kolejno omawiają pomniki w następujących miejscowościach: powiat Komárno (3 zabytki): Kolárovo, Komárno i Marcelová; powiat Levice (5 zabytków): Dolný Pial, Levice, Pukanec, Šahy, Veľke Ludince; powiat Nitra (8 zabytków): Cabaj-Čápor, Jelenec, Mojmírovce, Nitra (2 obiekty), Veľke Zálužie, Vinodol, Vráble; powiat Nové Zámky (5 zabytków): Dedinka, Gbelce, Hul, Nové Zámky, Strekov; powiat Šal'a (3 zabytki): Diakovce, Močenok, Šal'a; powiat Topoľčany (5 zabytków): Horné Obdokovce, Jacovce, Krušovce, Oponice, Topoľčany; powiat Zlaté Moravce (2 zabytki).

Podsumowując, słowacka praca zbiorowa dotycząca kolumn maryjnych i Trójcy Świętej stanowi bardzo ważną pozycję rozszerzającą badania w tym zakresie. Pomniki te, fundowane głównie w XVII i XVIII w. na terenie ziem należących do państwa Habsburgów, bardzo licznie występują nie tylko na terenach obecnych Czech i Słowacji, ale także Austrii, Niemiec, Węgier czy Polski. Praca zachęca do kontynuacji badań nad omawianą tematyką oraz do rozszerzania rozważań i tworzenia na jej podstawie kolejnych prac analitycznych, nie tylko z zakresu historii sztuki, lecz również o charakterze interdyscyplinarnym. Można mieć nadzieję, że w przyszłości powstaną kolejne odsłony opisujące te zabytki pozostałych regionów Słowacji, których zostało do opracowania jeszcze 6 (bańskobystrzycki, bratysławski, koszycki, proszowski, trenczyński, żyliński). Być może badania Słowaków zainspirują do podobnego przedsięwzięcia chociażby Węgrów, którzy na terenie swojego państwa mają wiele takich obiektów. Warto dodać, że polscy badacze do tej pory nie skatalogowali w podobnej formie zabytków tego typu, znajdujących się na współczesnych terenach Rzeczypospolitej, w znakomitej większości na Śląsku¹⁰. Jediną uwagą dotyczącą publikacji może być sugestia położenia większego nacisku na źródła archiwalne, np. wzmianki w księgach miejskich, kronikach miast, pamiętnikach, relacjach oraz silniejsze akcentowanie ich w tekście.

Julia Polcyn
Wydział Historii i Stosunków Międzynarodowych
Uniwersytet w Białymstoku

---

¹⁰ Jedynym, jeszcze przedwojennym katalogiem dotyczącym Śląska jest: L. Baruchsen *Die schlesische Mariensäule. Ursprung, Wesen und Beziehungen zu verwandten*, Wrocław 1931.